

NAVOIY VILOYATI SHAROITIDA INTRODUKSIYA QILINGAN G'O'ZA NAVLARINING IYUN OYIDAGI DASTLABKI BIOEKOLOGIK KO'RSATKICHLAR

Umarova Jumagul Qo'ziyevna

Navoiy davlat Universiteti Biologiya Kafedrası dotsenti

Bekpo'latov Bekzod Sodiq O'g'li

Navoiy davlat Universiteti Biologiya yo'nalishi 1- kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda Navoiy viloyatining sho'rlangan o'tloqi-allyuvial tuproqlari sharoitida respublikaning turli viloyatlaridan keltirilgan istiqbolli g'o'za navlari introduktsiyasining dastlabki natijalari bayon etilgan. 2026-yilning aprel oyida ekilgan "Sulton", "Buxoro-102" navlari va "Int-15" liniyasining iyun oyi boshidagi dala unuvchanligi, o'simlik bo'yi hamda shonalash dinamikasi qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: g'o'za, introduksiya, Navoiy, shonalash, dala unuvchanligi, abiotik stress.

KIRISH

Global iqlim o'zgarishi va cho'llanish jarayonlarining jadallashishi sharoitida qishloq xo'jaligi ekinlarining noqulay ekologik omillarga chidamli genotiplarini tanlash va joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Navoiy viloyatining keskin kontinental iqlimi, yuqori harorat va tuproq sho'rlanishi o'simliklar ontogeneziga kuchli stress ta'sir ko'rsatadi.

Ushbu tadqiqotda mintaqaga keltirilgan g'o'za navlarining iyun oyi (shonalash fazasi) holatiga ko'ra dastlabki adaptiv xususiyatlari baholandi.

Asosiy qism

Dala tajribalari 2026-yil aprel oyining uchinchi dekadasida Navoiy viloyatining o'rtacha sho'rlangan o'tloqi-allyuvial tuproqlari sharoitida tizimli ravishda 4 qaytariqda o'rnatildi.

Obyekt sifatida g'o'zaning "Sulton", "Buxoro-102" navlari va "Int-15" liniyasi olingan bo'lib, hududda rayonlashtirilgan mahalliy nav nazorat (etalon) sifatida xizmat qildi. Fenologik kuzatuvlar va biometrik o'lchovlar O'PITI uslubiyoti asosida, iyun oyining birinchi o'n kunligida har bir variantdan 100 tadan o'simlikni qamrab olgan holda o'tkazildi.

Aprel oyidagi ekish ishlaridan so'ng, tuproqning sulfat-xloridli sho'rlanishi sharoitida chigitlarning unib chiqish energiyasi va dala unuvchanligi navlar kesimida turlicha namoyon bo'ldi.

Eng yuqori dala unuvchanligi "Sulton" navida qayd etilib, 81.3% ni tashkil etdi, bu nazorat variantidan 7.2% ga yuqoridir.

Iyun oyi boshida o'tkazilgan biometrik tahlillar natijalari o'simliklarning vegetativ organlari va dastlabki generativ elementlari (shonalar) shakllanishida sezilarli farqlar borligini ko'rsatdi (1-jadval).

1-jadval. G‘o‘za navlarining iyun oyi boshidagi dastlabki morfobiologik ko‘rsatkichlari (2026-y.)

Navlar va liniyalar	Labaratoriya unuvchanligi(%)	Dala unuvchanligi(%)	O‘simlikning bo‘yi (iyun boshi, sm)	Haqiqiy bargl soni (dona)	Ita o‘simlikdagi dastlabki shonalar (dona)
Nazorat (Mahalliy nav)	92.4	74.1	32.5	8.4	1.2
Sulton	95.1	81.3	38.2	10.5	2.6
Buxoro-102	94.6	78.5	35.0	9.2	1.8
Int-15 Liniyasi	89.8	72.0	28.4	7.1	0.4

Olingan ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, iyun oyiga kelib "Sulton" navi nafaqat o‘shir sur’ati (bo‘yi 38.2 sm), balki generativ fazaga kirish tezligi bo‘yicha ham yetakchilik qilmoqda.

Ushbu navda bir dona o‘simlikdagi o‘rtacha shonalar soni 2.6 donani tashkil etib, vegetativ massaning faol rivojlanayotganidan dalolat beradi.

Aksincha, respublikaning boshqa mikroiklimiy hududidan keltirilgan "Int-15" introduksiya liniyasi Navoiyning yuqori insolyatsiyasi va sho‘r muhitida o‘shirdan orqada qolgan.

Uning bo‘yi bor-yo‘g‘i 28.4 sm ni tashkil etib, shonalar jarayoni (0.4 dona) juda sust kechmoqda. Bu holat liniyaning hudud abiotik stress omillariga nisbatan adaptiv plastikligi pastligini ko‘rsatadi.

Xulosa.

Tadqiqotning dastlabki iyun oyi natijalariga ko‘ra, Navoiy viloyatining sho‘rlangan tuproq-iqlim sharoitida introduksiya qilingan genotiplar orasida "Sulton" va "Buxoro-102" navlari yuqori moslashuvchanlik va ertapisharlik belgilari bilan ajralib turdi. "Int-15" liniyasi esa anomal iqlimiy sharoitga sezuvchanligi sababli dastlabki vegetativ bosqichda past ko‘rsatkich namoyon etdi.

Magistrlik ishi doirasida ushbu navlarning keyingi gullash va hosil to‘plash fazalaridagi dinamikasini kuzatish davom ettiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirahmedov S. M., Tojiyev M. T. G‘o‘za seleksiyasi, urug‘chiligi va introduksiyasi masalalari. // O‘zbekiston paxtachilik jurnali. – Toshkent, 2018. – № 3. – B. 12-16.
2. Xolmurodov B. J., Navro‘zov S. S. Navoiy viloyatining sho‘rlangan o‘tloqi-allyuvial tuproqlari sharoitida g‘o‘za navlarining dala unuvchanligi. // Agro Ilm (O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali ilovasi). – Toshkent, 2022. – № 4 (82). – B. 24-26.
3. Bozorov Sh. R. Istiqbolli g‘o‘za (*Gossypium hirsutum* L.) navlarining agrobiologik va texnologik ko‘rsatkichlari tahlili. // O‘zbekiston Milliy Universiteti xabarleri. – Toshkent, 2021. – № 2/1. – B. 89-93.

4. Eshonqulov To'liq. Navoiy viloyatining qurg'oqchil va keskin kontinental iqlim sharoitida g'o'za parvarishlashning ilmiy asoslari. Monografiya. – Navoiy: "Sardoba" nashriyoti, 2019. – 142 b.

5. Jumayev Q. A., To'rayev X. X. G'o'zaning "Sulton" va "Buxoro-102" navlarining stress omillarga (sho'rlanish va qurg'oqchilik) chidamlilik darajasi. // Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. – Buxoro, 2023. – № 5. – B. 45-51.

6. O'zbekiston Paxtachilik ilmiy-tadqiqot instituti (O'PITI). Dala tajribalarini o'tkazish uslublari (Uslubiy qo'llanma). – Toshkent, 2007. – 84 b. (Maqolaning